

MADANIYATLARARO MULOQOT TURLARI VA XUSUSIYATLARI

Abdunazarov Feruz Kuchkorovich

O‘zbekiston jahon tillari universiteti

MUSTAQIL tadqiqotchisi (PhD)

Annotatsiya: “Madaniyat” so‘zi turli fanlarda turli xil ma’nalarni anglatadi va hayotdagi dastlabki ijtimoiylashuvimizning bir qismi sifatida madaniyat orqali har birimiz dunyoda muloqot qilish, harakat qilish, fikrlash, obyektlar va vositalardan foydalanish usullarini o‘rganamiz. Ushbu maqolada til, madaniyat, muloqot turlari, kommunikatsiya turlari va ularning xususiyati, madaniyatga moslashish, madaniyatlararo to‘siqlar va to‘qnashuvlar kabi masalalar yoritilgan. Hozirgi kunda tilshunoslik ilmida barchaning e’tiborini tortayotgan til va madaniyat tushunchasi bilan bog‘liq bo‘lgan lingvokulturologiya masalalari ko‘pchilik olimlar tomonidan tadqiq etilayotgan bo‘lsa-da, biroq o‘z yechimini topgan emas. Mazkur maqola ayni mana shu masala – tilshunoslikning yangi sohasi, chet tilini o‘qitish jarayonida madaniyatlararo munosabatiga qaratilganligi bilan e’tiborlidir.

Kalit so‘zlar: madaniyatlararo muloqot, ijtimoiy aloqa, madaniy aloqalar, madaniyatlararo aloqa, fikrni ifodalash, aloqa funksiyalari, kommunikativ harakat, muloqot ehtiyojlari.

Ключевые слова: межкультурная коммуникация, социальная коммуникация, культурные отношения, межкультурная коммуникация, выражение мнения, коммуникативные функции, коммуникативное действие, коммуникативные потребности.

Key words: intercultural communication, social communication, cultural relations, intercultural communication, expression of opinion, communication functions, communicative action, communication needs.

Umumiy - til yoki imo-ishoralar, shuningdek, boshqa aloqa vositalaridan foydalangan holda ma’lumot almashish, shuningdek, odamlar yoki ijtimoiy guruhlarining aloqa o‘zaro ta’siri. Muloqot ishtirokchilari o‘rtasidagi muloqot jarayonida turli xil ma’lumotlar almashinuvi sodir bo‘ladi.

An'anaga ko'ra, aloqaning uchta funksiyasi mavjud:

1. Axborot funksiyasi: g'oyalar, tushunchalar, fikrlarni ifodalash va ularni boshqa kommunikantlarga yetkazish.
2. Baholovchi: shaxsiy baho va munosabatlarni ifodalash;
3. Effektiv: his-tuyg'u va hissiyotlarni uzatish.

Roger T. Bell gumanitar fanlarning uchta sohasini ushbu funksiyalar bilan bog'laydi:

1. Tilshunoslik va falsafa (kognitiv funktsiya),
2. Sotsiologiya va ijtimoiy psixologiya (baholash funksiyasi),
3. Psixologiya va adabiy tanqid (affektiv funktsiya).

K.Byuler (1879-1963) tilning har qanday nutq aktida namoyon bo'ladigan uchta vazifasini ajratib ko'rsatdi: a) so'zlovchi bilan bog'liq bo'lgan ifoda (ifoda) funksiyasi; b) tinglovchi bilan bog'liq bo'lgan manzil (appellativ) vazifasi; v) nutqning predmeti bilan bog'liq bo'lgan xabarning (vakilning) vazifasi.

Muloqotning asosiy maqsadi xabarni yetkazishdir. Xabarni jo'natuvchi o'zini ifodalaydi, qabul qiluvchiga murojaat qiladi va aloqa mavzusini ifodalaydi. Muloqotning bir nechta maqsadlari bo'lishi mumkin. Masalan, film xabardor qilish, ko'ngil ochish, ogohlantirish, tushuntirish va hokazo. Muloqotning asosiy sababi - bu shaxs yoki bir guruh shaxslarning mos keladigan ehtiyojlari. Va keyin - muloqot maqsadlari shaxslarning turli ehtiyojlariga xizmat qiladi.

Kommunikativ harakatning funksional xarakteristikasi uning yo'nalishi va asosiy kommunikativ vazifasiga qarab berilishi mumkin. R. Dimpleby va G. Burton xabarlar va kommunikativ aktlarning oltita funksiyasini ajratib ko'rsatadilar: ogohlantirish, maslahat, ma'lumot, ishontirish, fikr bildirish, ko'ngil ochish. Funksiyalarning bunday tasnifi pragmatikdir, ya'ni ma'lum maqsadlarga erishish uchun kommunikativ vositalardan foydalanish bilan bog'liq. Muloqot nafaqat insonning ijtimoiy tizimlarida sodir bo'ladi. Muloqotning ma'lum bir turi hayvonlar uchun (qushlarning juftlash raqslari, asalarilarning tili va boshqalar) va mexanizmlar (quvurlar, transport, telegraf va telefon signallari, Internetdagi kompyuterlarning o'zaro bog'lanishi va boshqalar) uchun xosdir. Muloqot nafaqat so'zlar orqali bevosita muloqot jarayonida, balki yo'l belgilari, telematn, kitoblar, filmlar va boshqalar yordamida ham amalga oshirilishi mumkin.

Muloqotning quyidagi shakllari mavjud - yozma, og'zaki, vizual va boshqalar. Bu shakllar bir-biridan maxsus xabarlarini kodlash tizimlari bilan farqlanadi.

Aloqa vositalari - turli xil aloqa shakllarini birlashtiradi, ko'pincha xabarni jo'natuvchi va qabul qiluvchi o'rtasidagi vaqtinchalik va fazoviy masofani to'ldirish uchun ma'lum bir texnologiyadan foydalanadi (masalan, kitob: so'zlar, shriftlar, rasmlar, grafikalar).

Ommaviy axborot vositalari (MSK) turli xil aloqa shakllarini ham o'z ichiga olishi mumkin. Masalan, televidenie va kinoda og'zaki nutq so'zlari, rasmlar, musiqalar qo'llaniladi; gazeta - yozma tildagi so'zlar, shriftlar, rasmlar va boshqalar.

Amerikalik tadqiqotchi E.Sapir fundamental vositalar yoki birlamchi jarayonlar, kommunikativ xarakterga ega va aloqa jarayonini osonlashtiradigan ba'zi ikkilamchi vositalarni ajratdi. E.Sapirning fikricha, birlamchi aloqa vositalari quyidagilardir: *til, imo-ishora, jamiyat turmush tarziga kiritish jarayonida ommaviy xulq-atvorga taqlid qilish* va "ijtimoiy ishora" (yangi kommunikativ xatti-harakatlarning yashirin jarayonlari).

Ikkilamchi aloqa vositalari jamiyatdagi birlamchi kommunikativ jarayonlarni osonlashtirishga qaratilgan: *til o'zgarishlari, simvolizm va kommunikativ harakatni amalga oshirish uchun jismoniy sharoitlar yaratish*.

Til o'zgarishlari kodlarni almashtirish, ramziy "tarjima" (masalan, og'zaki tilni yozma tilga, Morze alifbosi va boshqalar) bilan bog'liq bo'lib, vaziyatga (masalan, vaqt va masofaga) bog'liq bo'lgan hollarda muloqotni amalga oshirish imkonini beradi.

Ramziy tizimlar (dengiz flotidagi bayroqlar-signallar, semafor va svetofor, armiya kommunikativ muhitidagi bugl va boshqalar) mumkin bo'lgan og'zaki xabarni ramziy emas, balki butun dunyo bo'ylab tarjima qiladi. Bu xabarni qabul qilish tezligi zarur bo'lgan hollarda, reaksiya tezligi, eng oddiy ha/yo'q javob kutilganda talab qilinadi. Masalan, harbiy xizmatda, "buyruqlar muhokama qilinmaydi" yoki yo'lda, yuqori tezlikda aylanish uchun ko'p vaqt bo'lmaganda, uzoq matnli xabarlar o'rinsiz bo'ladi.

E. Sapirning fikricha, muloqot qilish imkonini beruvchi jismoniy sharoitlarning rivojlanishi kiradi temir yo'llar, samolyot (muloqotchini yetkazib berish), telegraf, telefon, radio (xabarni etkazib berish yoki uning takrorlanishi). Shu bilan birga, vositalar sonining ko'payishi aloqa doirasini kengaytiradi.

Bu jarayonlarga qarama-qarshi ikki qarash M. Maklyuan va E. Sapirga tegishli. Maklyuhanning fikricha, vositalar asosan xabarning mazmunini belgilaydi. U bunga ishondi zamonaviy madaniyat- o'z mohiyatiga ko'ra vizual, masalan, 19-20-asr boshlari madaniyatidan farqli o'laroq, asosan yozma (bosma). Muloqotning globallashuvi, Maklyuhanning fikricha, yagona kommunikativ makon – "global qishloq"ning vujudga kelishiga olib keladi.

Madaniyatlararo muloqot - turli insoniyat madaniyatlari vakillari o'rtasidagi muloqot (odamlar o'rtasidagi shaxsiy aloqalar, kamroq - bilvosita aloqa shakllari (masalan, yozma) va ommaviy aloqa).

Bu kontseptsiya 1950-yillarda amerikalik madaniy antropolog Edvard T. Xoll tomonidan AQSh Davlat departamenti uchun boshqa mamlakatlardagi amerikalik

diplomatlar va biznesmenlarni moslashtirish uchun ishlab chiqqan dastur doirasida kiritilgan.

Madaniyatlararo muloqotning xususiyatlari fanlararo darajada va madaniyatshunoslik, psixologiya, tilshunoslik, etnologiya, antropologiya, sotsiologiya kabi fanlar doirasida o'rganiladi, ularning har biri o'z tadqiqotida o'ziga xos yondashuvlardan foydalanadi.

Dastlab, madaniyatlararo muloqotni tavsiflash uchun madaniyatning klassik tushunchasi ongli va ongsiz qoidalar, me'yorlar, qadriyatlar, tuzilmalar, artefaktlar - milliy yoki etnik madaniyatning ko'p yoki kamroq barqaror tizimi sifatida ishlatilgan.

Ilmiy fan sifatida madaniyatlararo muloqot boshlang'ich bosqichida va ikkitasi bilan ajralib turadi xarakterli xususiyatlar: amaliy tabiat (maqsad turli madaniyatlar vakillari o'rtasidagi muloqotni osonlashtirish, nizolar potentsialini kamaytirish) va fanlararolik.

Ammo madaniyatlararo muloqot jarayonlarini tavsiflash va uning o'ziga xos xususiyatlarini tushunish uchun kelajakda biz foydalanadigan doiraviy model ko'proq mos keladi.

Doiraviy model quyidagi elementlardan iborat: jo'natuvchi (manba) - kodlash - xabar - kanal - dekodlash - qabul qiluvchi - fikr-mulohaza. Turli xil insoniyat madaniyatlari vakillari o'rtasidagi madaniyatlararo aloqa aloqasi (odamlar o'rtasidagi shaxsiy aloqalar, kamroq vositachi aloqa shakllari (masalan, yozish) va ommaviy aloqa).

Madaniyatlararo muloqotning xususiyatlari fanlararo darajada va madaniyatshunoslik, psixologiya, tilshunoslik, etnologiya, antropologiya, sotsiologiya kabi fanlar doirasida o'rganiladi, ularning har biri o'z tadqiqotida o'ziga xos yondashuvlardan foydalanadi. Taxminlarga ko'ra, bu tushuncha 1950-yillarda amerikalik madaniy antropolog Edvard T. Xoll tomonidan AQSh Davlat departamenti uchun amerikalik diplomatlar va biznesmenlarni boshqa mamlakatlarga moslashtirish bo'yicha ishlab chiqqan dastur doirasida kiritilgan.

Dastlab madaniyatlararo muloqot deb atalmish madaniyatlararo muloqotni tavsiflash uchun foydalanilgan. madaniyatni milliy yoki etnik madaniyatning ongli va ongsiz qoidalar, me'yorlar, qadriyatlar, tuzilmalar, artefaktlarning ko'p yoki kamroq barqaror tizimi sifatida klassik tushunish.

Ilmiy intizom sifatida madaniyatlararo muloqot boshlang'ich bosqichida va ikkita xarakterli xususiyati bilan ajralib turadi: amaliy tabiat (maqsad turli madaniyatlar vakillari o'rtasidagi muloqotni osonlashtirish, nizolar salohiyatini kamaytirish) va fanlararo.

So'nggi paytlarda globallashuv jarayonlari va intensiv migratsiya tufayli madaniyatlararo muloqot bo'yicha tadqiqotlar tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Aloqa turlari:

1. Ishtirokchilar soni va ular o'rtasidagi uzoq munosabatlar bo'yicha: a. shaxslararo (2 kishi, oila) - ishtirokchilarning minimal soni, yaqin munosabatlar. Rivojlanishning tabiati masofani toraytirish yoki kengaytirishdir. b. Guruhlararo/guruh ichidagi - masofa kattaroq, ishtirokchilar soni c. professional (biznesda) d. ommaviy (vositachi - ommaviy axborot vositalari, televidenie orqali) e. madaniyatlararo (turli madaniyatlar o'rtasida, yuqoridagilarning barchasini o'z ichiga oladi) 2. Funktsional yondashuv bilan: a. ma'lumot beruvchi b. affektiv-baholovchi (hissiyotlar, fikrlar) v. rekreatsion (dam olish uchun ma'lumot, o'ynoqi shaklda) d. ishonarli (turli maqomdagi, mafkuraviy munosabatdagi odamlar o'rtasida) e. marosim (turli urf-odatlar, urf-odatlar) 3. Til qo'llanilishi bo'yicha: a. og'zaki (35%) - sof ma'lumot b. og'zaki bo'lmagan (65%) - his-tuyg'ularning shakllanishi 3. Noverbal muloqotning xususiyatlari 1. Og'zaki bo'lmagan muloqot og'zaki to'ldiradi 2. Og'zaki bo'lmagan muloqot og'zaki qarama-qarshi 3. Og'zaki bo'lmagan muloqot og'zaki o'rni egallaydi 4. noverbal muloqot og'zaki tartibga soluvchi bo'lib xizmat qiladi. Og'zaki bo'lmagan aloqa vositalari:

1. kinesika (mimika, nigoh, imo-ishoralar, durush) 2. prosodik (ovoz va intonatsion vositalar) 3. takeika (tegishlar) 4. sensorli (sezgi orqali idrok etish, sezgilarning namoyon bo'lishi) 5. prosemika (muloqotning fazoviy tuzilishi) 6. xronemika (vaqtlik aloqa tuzilishi)

Odamlar avtomatik ravishda ularga muvofiq harakat qilishadi, ammo millatlararo muloqotda turli madaniyatlarda ular sezilarli darajada farq qilishi mumkinligini yodda tutish kerak. Muloqot paytida yaqin aloqaga bo'lgan yuqori ehtiyoj Lotin Amerikasi, arab mamlakatlari va Janubiy Evropa madaniyatlari uchun xarakterlidir, past daraja esa Shimoliy Evropa, Markaziy va Janubi-Sharqiy Osiyo madaniyatlarini ajratib turadi. Aloqa masofasini tanlash ongsiz ravishda amalga oshirilgan bo'lsa-da, sherik tanlagan masofa madaniyat me'yorlariga mos kelmasa, inson doimo reaksiyaga kirishadi. Madaniy masofalarning buzilishi salbiy qabul qilinadi, odamlar uni o'zgartirishga harakat qilishadi. Agar sheriklardan biri juda yaqin kelsa, ikkinchisi o'zi uchun qulay masofani saqlashga harakat qilib, bu vaqtda chekinadi.

Bizning muloqotimizning unchalik aniq bo'lmagan jihati - vaqt - og'zaki bo'lmagan muloqotning atributlaridan biri hisoblanadi. Muloqotning vaqtinchalik xususiyatlari ham madaniy jihatdan o'ziga xos o'zgaruvchanlikka ega. Hozirgi vaqtda madaniyat va siyosat, ta'lim va fan, sport va turizm sohalarida aloqalarning kengayishi, shuningdek, globallashtirish va ushbu aloqalar tufayli dunyoda jadal migratsiya jarayonlari madaniyatlararo muloqot muammolarini dolzarb, alohida nazariy nuqtai nazarga loyiq deb belgilamoqda. va amaliy ko'rib chiqish. Madaniyat o'zining ulkan salohiyati tufayli turli millat va kasblarga mansub, til va diniy jamoalar, yosh toifalari vakillarini birlashtira

oladi, ular muloqotni faqat o‘zaro tushunish asosida qura oladi. Xalqaro munosabatlar, biznes va siyosat sohasida madaniyatlararo muloqot masalalari professional xususiyat kasb etadi. Xalqaro ta‘lim va ilmiy aloqalar bugungi kunda madaniyatlararo muloqotning asosiy shakllari bo‘lib, ularni eng istiqbolli deb hisoblash mumkin, chunki talabalar va olimlar akademik harakatchanlik (stajirovka, almashinuv), yangi bilimlarni egallashga doimiy intilish bilan ajralib turadi. Sport chuqurlikka ega xalqaro hodisa sifatida tarixiy ildizlar, shuningdek, xalqaro turizm madaniyatlararo muloqot shakllari hisoblanadi. Madaniyatlararo muloqot (IC) - turli madaniyat vakillari o‘rtasidagi muloqot; “... turli milliy madaniyatlarga mansub kommunikativ aktning ikki ishtirokchisining adekvat o‘zaro tushunishi. Gap shundaki, agar ular bir tilda gaplashsalar ham, odamlar har doim ham bir-birlarini to‘g‘ri tushuna olmaydilar va buning sababi ko‘pincha madaniyatlarning tafovutidir.

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, madaniyatlararo muloqot inson kasbiy madaniyatining ajralmas qismidir. Ishbilarmonlik muloqoti madaniyati biznes hamkorlari o‘rtasida samarali hamkorlikka yordam beradi. Qizig‘i shundaki, ko‘pgina xorijiy mamlakatlarda „muloqot (aloqa) fani“ kabi ilmiy yo‘nalish rivojlanmoqda. Ushbu ilmiy yo‘nalish tilshunoslik, psixolingvistika, sotsiolingvistika, ritorika, tilshunoslik va madaniyatshunoslik va boshqalar nuqtai nazaridan aloqaning turli turlari va shakllarini o‘rganadi. Ushbu mavzuni o‘rganish uzoq va mashaqqatli jarayondir, kundalik tuzilma va munosabatlar, ham shaxslararo, ham xalqaro, o‘zgarish jarayonidadir.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Bardos Canale va Swain. “Language”. 1980 54-55-b
2. Brock & Nagasaka . Pragmatic Content in Global and Local Textbooks. 2005; 34-40-b // [“Til o‘qitish asoslari” – 2005. 12-23]
3. Byram & Gerundy. Context and Culture in Language Teaching and Learning. 2003// GAO, 2006// Jiang, 2000// Malmaud, 2015// Tang, 2009// Xu, 2009; 210-b
4. Byram & Gerundy. Context and Culture in Language Teaching and Learning. 2003 – yildagi maqola - 57-b International scientific-practical conference on the topic of “Problems and perspectives of modern technology in teaching foreign languages” VOLUME 2 | SPECIAL ISSUE 20 ISSN 2181-1784 SJIF 2022: 5.947 | ASI Factor = 1.7 701 w February 2022 www.oriens.uz
5. Cefr, “Diskuss kompetensiyasi va funksional kompetentsiya”-2002- 101-130-b
6. E.Sheyn. “Til” // ” Madaniy elementlarni e‘tiborsiz qoldirishga moyil bo‘lgan til o‘rgatish muammosi”. 2004-32-76
7. Gee. Discover Book. 2008; 100- b
8. Kramersch. Language and Culture. 2006.- 101-b